

SAFAHAT'TA YER ALAN GÜZEL SANATLAR ÜZERİNE BİR İNCELEME

“A Research About Artistic Elements in Safahat”

*Abdullah ŞENGÜL**

ÖZET

Mehmet Âkif, yaşadığı devrin siyasî ve sosyal hayatını çok başarılı bir şekilde işlediği için daha çok bu yönüyle ele alınmıştır. Safahat isimli şiir kitabında, sanat hakkında düşüncelerini de açıklamıştır. O sanatta kolektif bir ruh arar. Bu ruhu kısmen Osmanlı mimarîsinde gördüğümüz kanaatindedir. Bizde güzel sanatlar hep eğlence tarafı ile ele alınmıştır. Bu yanlıştır. Sanatın bir gayesi olmalıdır. Sanat, insanın ve toplumun yükselmesine hizmet etmelidir. Bunun gerçekleşmesi için ilim ve sanat adamlarına önemli görevler düşmektedir.

Anahtar kelimeler: Mehmet Âkif, Safahat, sanat, toplum.

ABSTRACT

Because of Mehmet Âkif has performed political and social life of period that he lived very succesfully, he is especially, evaluated with his this respect. In his poet book named Safahat, he also reveals his views about art. He looks for a collective spirit in the art. He believes that this spirit is seen in Ottoman architecture partially. In our country, generally, the fine arts are performed with amusing respects. This is wrong. The art should has an aim. The art should serve to promote the human and society. From this point of view the scientist and the artists have important duties.

Key words: Mehmet Âkif, Safahat, art, society.

* Yard. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (asengul@aku.edu.tr).

I.Giriş

Edebiyat araştırmalarında üzerinde çok fazla durulan Âkif'in sanat hakkındaki düşünceleri, daha çok edebî anlayışının içine sıkıştırılarak verilmiştir. Ney üfleyen, güzel sesli insanları dinlemekten büyük bir zevk aldığını söyleyen Âkif, birçok şiirinde güzel sanatlarla ilgili düşüncelerini açıklamıştır. Âkif'in edebiyatın dışındaki sanatlara bakışını ortaya koymayı amaçlayan bu çalışma¹, *Safahat*'ı hareket noktası olarak almaktadır.²

II. Sanat

"Bir yığın söz ki samîmiyeti ancak hüneri" dediği *Safahat*'ta edebiyatın dışında mimarî, tiyatro, musiki, resim gibi güzel sanat kolları hakkındaki düşüncelerini bulmak mümkündür. Bunlarla birlikte; *Safahat*'ın birçok yerinde sanat, sanat-eğitim, sanat-ilim, sanat-millet, sanat-din ilişkileri de değerlendirilmiştir.

Süleymaniye Kürsüsü'nde Süleymaniye Camisi'ni tanıtırken;

Göreceksin: o harîmin ebedî zillinde,

San'atın rûhunu seyyal bulut şeklinde (s.157)³

diyerek, sanatta her şeyden önce kolektif bir ruh aradığını açıkça söyler. Fatih Camisi'nin de anlatıldığı *Safahat*'ın dördüncü kitabında, sanatta her şeyden önce millî bir kimliğin olması gereğini vurgular. Âkif, bunun mimarîde kısmen sağlandığı inancındadır. *Fatih Kürsüsünde* isimli eserinde Osmanlı mimarîsinin yanına, Batı tarzı mimarîyle yapılmış bir binayı anlatırken bu düşüncesini daha açık söyler:

¹ *Safahat*'ta yer alan ve Mehmet Âkif'in edebiyat konusundaki düşüncelerini kapsayan çalışmamız ayrı bir makale olarak tarafımızdan yayımlandı. Bkz. Abdullah Şengül, "Safahat'ta Edebiyata Ait Unsurlar Üzerine Bir İnceleme", *Millî Eğitim Dergisi*, Yıl:35, Sayı:170, Bahar 2006, s. 47-66.

² Mehmet Âkif'in sanat ve edebiyat anlayışını ortaya koymayı amaçlayan çalışmalar içerisinde, Kâzım Yetiş'in *Mehmet Âkif'in Sanat – Edebiyat ve Fikir Dünyasından Çizgiler* isimli çalışması en kapsamlı olanıdır. (Yetiş 1992) Bu kitapta daha çok makalelerinden hareket edilmiştir. Bizim bu çalışmamız, *Safahat*'ta yer alan sanata ait düşünceleri tespit etme amacı taşıdığı için, tahlilden kaçınıldı ve zorunlu görülen açıklamalar dipnotlarda verildi.

³ Bu çalışmada *Safahat*'ın aşağıda açık kimliğini verdiğimiz baskısı esas alınmıştır. Metin içerisinde verdiğimiz sayfa numaraları eserin bu baskısına aittir: Mehmet Akif Ersoy, *Safahat*, (Yayına Hazırlayan: Ömer Rıza Doğrul), İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul 1977, LXXII+599 s.

*Benim gözümle bakarsan: ne muhteşem! ne mehib!
-O başka... Sorsalar üslûb için “şudur” denemez.
Asâlet olmalı san’atta evvelâ... Bu: melez!
Hayır, melez de değil... Belki birçok üslûbun
Halîta hâli ki, tahlîle kalkışılrsa: uzun!
Necîb eser arıyorsan: Sebîle bak, işte...
Taşıp taşıp dökülürken o şi’r-i berceste,
Safâ-yı fitratı şâhit ki: tertemiz aslı;
Damarlarında yüzen kan da, can da Osmanlı!
Görüp bu cûşîş-i san’atta rûh-u ecdâdı,
Biraz sıkılmı şehrîn sıkılmaz evlâdı! (s.243-244)*

Sanatta, millîlik ve asaleti, sanatın vazgeçilmez gayesi ve özelliği olarak gören Âkif, sanata ait coşkunluğun kaynağını da yine bu millîlik ve asalette arar. Çizgisi olmayan sanatların değişken olduğuna işaret eden Âkif, genelde bu tip sanatların güç kimde ise ona hizmet edeceği kanaatinde. Rengi ve kokusu bizim olan sanat, bu asırda topluma her zamankinden daha fazla hizmet edebilir. Çağdaş Fransa ve Almanya’nın gerçekleşmesini sağlayan unsurların başında sanatın sayılması bu yüzdendir:

*Heriflerin, hani dünya kadar bedâyii var:
Ulûmu var, edebiyâtı var, sanâyii var. (s.289)*

Asrın değiştiğinin farkında olan Âkif, sanatın bu asırda geçmiş dönemlerden daha fazla görevler üstlenmesi gerektiğine inanır. Bu yüzden öncelikli yapacağımız iş, sanat anlayışımızı değiştirmek olmalıdır:

*Eşikten atlamak isterseler hayâta yarın
Beşikte duyduğu sesler gelir bu yavruların
Dokur ufukları üstünde bir serâb-ı keşif,
Ki yırtarak çıkabilmek ümîdi hayli zaîf! (s.346)*

Sanat anlayışının değişmesi, başka şeylerin değişmesini gerekli kılar. Bunların başında eğitim anlayışı gelir. Çünkü hayatı, dünyayı, dini, insanlığı doğru algılayabilmenin yolu eğitimden geçer. Âkif’e göre dünkü ve bugünkü eğitim bu noktadan uzaktır:

*Bana dünyaya çıkarken “batacaksın!” dediler...
Çıkmadan batmayı öğren, ne kadar saçma hüner!
Ye’si ezber bilirim, azmi yüzünden tanımam;
Okutan böyle okutmuştu, beğendin mi, İmam?*

...

*Bir ışık gösteren olsaydı eğer, tek bir ışık,
Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık.
İki üçyüz senedir serpemiyor bizde şebâb;
Çünkü bîcârenin âfîsine îmanı harâb.
Hissi yok, fikri bozuk, azmini dersin: meflûc... (s.408-409)*

Milleti böyle hissiz bırakan, iki-üçyüz senenin ihmalidir. *Safahat* baştan sona bu ihmalle hesaplaşır. Düne ait bu önemli tespitten sonra, sanatın bugüne ve yarına hizmet edebileceği vurgulanır. Ancak, böyle bir sanat farklı bir anlayışla vücuda getirilmelidir. *Safahat*'ın yedinci kitabı olan *Gölgeler*'i de ithaf ettiği ve "Şarkın yegâne dâhisi" olarak gördüğü Şerif Muhittin Bey'e⁴ yazdığı ve *Safahat*'ın daha sonraki baskılarına aldığı bir şiirinde yeni sanat anlayışını hayata geçirmek için Şarkın Amerika'da yaşayan bu "dâhî evlâdı"nı yurduna çağırır:

*Yanık bağırında, yıllardır, kanar mızrabının yâdı,
Gel ey bîcâre Şark'ın, Şark'a küsmüş gitmiş evlâdı,
Zaman ıssız, mekân ıssız, görünmez kimse meydanda
Gel ey dâhî-i gâip san'atın pek bîkes arkanda.
Bütün cevvinde ölgün rûhu inler bir derin ye'sin,
Bu vîran kubbe yüksek bir figân ister ki ses versin.
Evet, yüksek, senin üdun kadar yüksek figân ister
Gel ey Dâvud-u san'at Sûr-u Mahşerden nevâ göster!
Uyansın, gel ki, mızrabınla Şark'ın dalgın eb'âdı,
...*

*Gel ey Peygamberin fevk-al-beşer fitratta evlâdı,
Bugün, bîcâre san'at bekliyor, bir senden imdâdı.
Gezen lâkayd ayaklardır bugün kudsî harîminde,
Nasıl nâ-mahrem izler var görürsün Şark'a bir in de
Melez, soysuz, şerefsiz parçalardan başka şey yok hiç;
Ne düşkün zevk-ı millî, besteler piç, şah-eserler piç.
...*

⁴ Mekke Emiri Şerif Haydar Paşa'nın oğlu olan Şerif Muhyittin Bey (Targan 1892-1967), aynı zamanda bir musiki üstadıydı. Konser vermek için gittiği Amerika'da sekiz yıl kalan Muhyittin Bey, Irak Devlet Konservatuarını kurdu ve 13 yıl yönetti. İstanbul Belediye Konservatuarı Sanat Kurulu Başkanlığı da yapan Muhyittin Bey, sanatçı Safiye Ayla ile evliydi. (Öztuna 1990:377)

*Bu çöl tûfanlar ister cevvi-i san'attan ki ürpersin,
Sen ey dâhîsi Şark'ın, yoksa bir yağmur mu beklersin?*
(s.559-560)

Âkif bizdeki sanat anlayışını eleştirirken “melez” ve “piç” kelimelerini sık sık kullanır. Bu iki kelime bizdeki sanatın mahiyetini açıklamak için yeterlidir. Yukarıya bir bölümünü aldığımız şiirinde anlattığı “*bu vîran kubbeye yüksek bir ses*” verebilecek sanatkârlar, öncelikle sanatı bu iki çirkin vasfından uzaklaştırmalıdır. Sanatımız ancak bu sayede ve büyük sanatkârlar elinde bir kimlik kazanabilir.

II a. Sanatta gaye: Âkif'in gündeme getirdiği sanata ait tartışma konularından en önemlisi “sanatta gaye olmalı mı?” sorusudur. Âkif, özellikle Almanya'da gördüğü sanat eserlerinin, Çağdaş Almanya'nın oluşmasında temel görev üstlendiğini gördükten sonra, bizim sanatımızın hayatımıza ve insanımıza bu noktada hizmet edemediğini, amaçsız bir sanatın ve estetiğin olamayacağını söyler:

*Ne çan sadâsı boğar san'atin terânesini,
Ne susturur medeniyet bu âhiret sesini.
Muhîtiniz ne acâyip muhît-i velvedâr:
Ki her gürültüsü bir başka intibâha medâr!
Sanâyiin ne var âfâkı tutsa demdemesi?
Bedâyiin de münevvim değil ki zemezmesi.
Ne mûsikînize girmiş uyuşturur nağamât;
Ne şi'rinizden olur târumâr fikr-i hayat.
Onun lisân-ı semâvîsi rûha söylerse;
Bununki rûh-u meâlîyi nefheder hisse. (s. 345)*

Sanatın mutlaka bir gayesi olması gerektiğine inanan Âkif, bizim sanatımızın gayeden uzak durmasına itiraz eder. Bir bölümünü yukarıya aldığımız *Berlin Hatıraları* isimli şiirinde, sanatın bu topraklarda bir gayeye hizmet ettiğini belirterek, amaçsız bir sanatın peşinde olanları, buraları görmeye davet eder.

*Gelib de görmeli san'atta gaye var mı imiş?
“Hayır” denir mi ki: her gayenizde en müthiş
En ince san'atın esrarı yükselip duruyor,
Sizinki yüksele dursun biraz da gel bizi sor! (s.345)*

II b. Sanat ve Taklit: *Safahat*'ın başka, düz yazılarında da sanatta taklide karşı çıkan Âkif, inşâ edildiği toprağın mânevi havasını teneffüs etmeyen sanata karşı çıkar. *Fatih Kürsüsü* isimli eserinde insanlara sanatın görüşünü aksettiremeyen ortaoyunu gibi sadece eğlenceye yönelik sanatı da

eleştirir. Bu tip sanatları monoton ve sıkıcı bulan Âkif, *Edirne Kalesi*, isimli eserinde Edirne'deki Selimiye Camisi'ni dönemin bütün ihtişamını, bütün güzelliğini yansıtan bir güneşe benzetir. Çünkü, ancak kendi milletinin rengini ve kokusunu yansıtabilen sanatların milletlerin önüne ışık tutabileceği fikrindedir. Batı medeniyetinin geldiği noktada sanatın önemine işaret eden sanatkar,⁵ Berlin'de edindiği bu ferdi tecrübe sayesinde Doğu-Batı mukayesesi yapar:

*Beşikte her birimiz bir terânedir iştir,
Ki bestekârı tabiat değil de an'anedir.
Evet, bu an'enenin tellerinde mâzîmiz
Terennüm etse o parlak sesiyle razîyiz.
Fakat mefâhir-i ecdâdı nakleden "ana" tel,
Bakılmayıp da asırlarca kalmadan mühmel,
Ya büsbütün sağır olmuş, ya öyle paslanmış:
Ki hangi perdeye vursan, çıkan sadâ yanlıs.* (s.345)

Sanatımızın dünü ve bugününü bu şekilde özetleyen şaire göre bizim sanatımız gayeden uzaktır. Kısmen mimarimiz o muhteşem dönemleri yansıtır. Diğer sanat kolları maalesef sanat ve ideal uyumundan yoksundur. Bunun gerçekleşebilmesi, bir kere o millette sanata ait coşkunun bulunmasıyla mümkün olacaktır. Yukarıya da aldığımız;

*Bir ışık gösteren olsaydı tek bir ışık
Biz o zulmetleri bin parça edip çıkmıştık* (s.409)

mırsaları, sanata ait bu coşkunun ancak eğitim vasıtasıyla olabileceği gerçeğini vurgular. Böyle bir anlayıştan asırlardır yoksun oluşumuz Âkif'in diliyle "melez" ve "piç" bir sanat anlayışını hayatımıza hakim kılmıştır.

II c. Sanat-millet, sanat- ilim, sanat-din ilişkisi: Âkif'e göre sanat, toplumların yükselmesi ve yücelmesine hizmet eden çok önemli bir unsurdur. Türk tarihi bunun en güzel örnekleriyle doludur. Bir milletin kalkınabilmesi için beyin ile kalp, yani sanat ile ilim bir ahenk içerisinde olmalıdır. Bunu başarabilen toplumlar kalkınmanın önünü açmış olurlar. Âkif'e göre bizde olmayan işte budur:

*O râbıtıyla giderken sizin teâlîiniz:
Bu tefrikayla perişan bizim ahâlîmiz.* (s.344)

⁵ Rıza Filizok "*Âkif'in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı*" isimli makalesinde, "*çalışma, zaman şuur, aktif insan, ilim, fen, maarif*" gibi unsurların, sanatkar tarafından batılı insanın müspet tarafları olarak görüldüğünü belirtir. (Filizok 1986:53-66)

Bir milletteki ikiliğin ortadan kaldırılmasının yolu sanat ve ilmin ahengidir. Abbas Halim Paşa'ya yazdığı mektupta sanatın hayata, ahlâka ve insana hizmet etmesi gerektiğini belirten Âkif, böyle bir sanatı ilimle iç içe görür. Bu tip bir yaklaşım “*Fevkal beşerdir*”, yani insanlığın üstündedir:

*Alınız ilmini Garb'ın, alınız san'atini;
Veriniz hem de mesâinize son sür'atini.
Çünkü kaabil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok san'atın, ilmin; yalnız,
İyi hâtırda tutun ettiğim ihtarı demin:
Bütüin edvâr-ı terakkîyi yarıp geçmek için,
Kendi “mahiyet-i rûhiyye” niz olsun kılavuz.
Çünkü beyhûdedir ümmîd-i selâmet onsuz. (s.187)*

Hersekli Arif Hikmet'e yazdığı bir şiirinde, sanatı, din ve milletle ilişkilendirir. Sanatın hem dine hem millete hizmet etmesini ister. Âkif'e göre böyle olmayan bir sanatın ne hayata ne insana hizmet etmesi mümkündür. Son dönemde dinini öğrenmemiş, hayatını akli ve iradesine göre şekillendirmemiş insanımızın içine düştüğü durum biraz böyledir:

*Öyle bir kavm ki dinlerse nevâ-yı ninni
Gibi dinlerdi onun zenzeme-i hikmetini!
Öyle bir kavm idi ki Âşık Ömer'i ezberler;
Sonra Kur'ân'ı sıkılmaz da yüzünden heceler.
Öyle bir kavm ki Köroğlu'na peygamber der;
Sonra peygambere binlerce hatâ nisbet eder!
Öyle bir kavm ki tahsîli tanır da bid'at;
Kara câhilliğe Sünnet gibi eyler hürmet (s.539)*

Bizdeki bu hazin manzaraya karşılık, Almanya'da ilmiyle birlikte sanatını da geliştiren farklı bir ülke manzarası vardır:

*Nüfûsunuz iki kat arttı, ilminiz on kat;
Uçurdunuz yürüyen fenne taktınız da kanat.
Zemîni satvetiniz tuttu, cevvi san'atiniz;
Yarın musahharınızdır, bugün değilse, deniz.
Terakkiyâtınız artık yetiştirdi bir yere ki:
Maârif oldu umûmun gıda-yı müştereki.
Havâssınız yazıyorken avâmınız okudu,
Yazanların da okutmaktı, çünkü maksûdu.
Unutmuyordu beyinler süzerken âfâkı,*

*Nasîb-i nûrunu topraktan isteyen halkı.
Semâya çıkmak için yüksek olmalıydı zemin...
Bu i'tilayı siz evvelce ettiniz temin. (s.343)*

...
*“Beyin”le “kalb” i hem-âhenk edip de işleteli,
Atıldı vahdet-i milliye sakfının temeli.
O vahdet işte bütûn ihtişamınızdaki sır,
Cihâna ra’şe veren ses onun sadâlarıdır. (s.344)*

Safahat'ın altıncı kitabı olan *Âsım*'da sanat-ilim ilişkisini incelerken sanatın, müspet ilimlerden ve naklî ilimlerden ayrı düşünülmemesi gerektiğini belirtir. İlim gibi sanatın da eğitimle geliştirilebileceğini söyler:

*Beni gördün ya, şu ben kaç paralık şâirsem
Senin ilmin de odur, nâfile uğraşma, Köse'm (s.417)*

Âkif, müspet ilimlerle güzelleştirilmiş, zenginleştirilmiş bir sanatın dinle de çatışmayacağını söyler. Gerek *Fatih Kürsüsü* gerekse *Âsım* isimli eserlerinde aslında sanatın da ilmin de dine hizmet ettiğini belirtir. Sanatın fenden ve akıldan yoksun olduğu için, insana hizmet edemediği kanaatindedir:

*Beşer değil mi? Teâli de etse irfânı,
Nasıl kucaklayabilsin hârîm-i Yezdân'ı?
Evet, medâris, o vahdet-serâ-yı muhteşemin
Önünde: hürmetidir dîne her zaman ilmin.
Bütûn şu kubbelerin mevce mevce silsilesi:
Huzûr-u Hak'ta kapanmış sücûd kafilesi! (s.246)*

Bunun farkında olmayanlara karşı daha sert ifadeler kullanan Âkif, dünün mirasını iyi kullanamadığımızı söyler:

*Oyup, sıçan gibi, her dört adımda bir kemeri,
Deden mi açmış o miskin kılıklı kahveleri?
Hayır, deden sana, bak, hastahaneler yapmış!
Yanında Mekteb-i Tıbbiyeler, neler yapmış! (s.246)*

Dünün ışığından gerektiği gibi istifade edemeyen bugünün insanının geleceğe umutla yürüyebilmesi, “ma’rifet” ve “fazilet” gibi iki kudrete sahip olmasıyla mümkün olacaktır. Şanlı geçmişimizde bu iki kudrete de sahip olduğumuzu vurgulayan sanatkâr, günümüzde en fazla buna ihtiyaç duyduğumuz kanaatindedir. İlimin ışığıyla gelişen bir sanatın en büyük kaynaklarından birinin din olduğunu belirten Âkif, bu kaynaktan istifade

edemediğimiz takdirde, Batının emriyle yatıp kalkmak zorunda kalacağımızı belirtir:

*Çünkü milletlerin ikbâli için, evlâdım,
Ma'rifet, bir de fazilet... İki kudret lâzım.*

...

*Bizler, edvâr-ı faziletleri cidden parlak,
Bir büyük milletin evladınız, oğlum, ancak:
O fazilet, son üç asrın yürüyen ilmiyle,
Birleşip gitmedi; battıkça da ümmet cehle,*

...

*Garb'ın emriyle yatıp kalkmaya artık mahkûm;
Çünkü hâkim yaşatan şevket-i fenden mahrum.
Biz, evet, hasmumuzun kudret-i irfânundan,
Bînasîbiz de o yüzden bu şerefsiz husran.*

...

*Şimdi, sen bizdeki kudretleri eşsen bir bir,
Göreceksin ki: bu millette fazilet en uzun,
En derin köklere yaslanmada; hem sonra onun,
Bir mübârek suyu var, hiç kurumaz: "Din-i mübîn.(s.242-243)*

III. Sanat Eseri

Âkif bir sanat eserini her dönemde itibar görmesi gerektiğini, sanat eserinin kıymetinin ancak bu şekilde belirlenebileceğine inanır. *Ne Eser Ne de Semer* isimli şiirinde insanın kıymetinin kendinden sonraya bıraktığı mirasla ilgili olduğunu söyler. Geriye kalanlardan en kıymetli olanlar ise ölümsüz olanlardır:

*Dün beyinlerde kıyâmet koparan "hikmet"i al,
Bugünün zevkine sor: beş para etmez ciđeri!
Gündüzün, başları üzerinde gezen "şah-eser"in,
Gece şâyet, ararsan, mezbeledir belki yeri! (s.501)*

Âkif, *Safahat*'ına almadığı *Şarkın Yegâne Dâhî-i San'atine* isimli eserinde sanatı ve sanatçıyı överek, milletimiz için gerçek kurtuluşun ancak bunlar vasıtasıyla olacağını ifade eder. Kurtuluşa vesile olacak sanatın nasıl bir disiplin içerdiğini *Safahat*'ın değişik yerlerinde söyleyen Âkif'in kısaca kastettiği sanat, içinde kolektif bir ruh, insanî bir gaye bulunduran sanattır. Böyle olmayan sanat çaresiz ve zavallıdır:

*Gel ey Peygamberin fevk-al-beşer fitratta evlâdı
Bugün, bîçâre sanat bekliyor, bir senden imdâdı. (s.559)*

IV. Sanatçı

Âkif, *Safahat'ta* toplumda iyi gitmeyen şeylerle mücadele eder. Bunlardan biri de sanatçıdır. Bu yüzden gerek *Safahat'ta* gerekse makalelerinde Atâr, Hansa, Sâdi gibi beğendiği ve saygı duyduğu şairleri, Şerif Muhiddin Bey gibi musikişinasları zikretse de, daha çok bu gruba eleştiriler yöneltir. Çünkü sanat adına, edebiyat adına ortaya bir şey koyamayan bu insanlardır.

Âsım'da şiirimizin dününü ve bugününü masaya yatıran Âkif, toplumun kalkındırılmasında din adamlarıyla birlikte sanatçıların da görevlerini yerine getirmesini ister:

*O muazzam, o yaman şâir-i dâhîyi zaman,
Çıkarıp vermemiş âgûşuna yurdun el'ân.
Rûh-u millimizi tatmîn edemezmiş bir edîb,
Gelmeden sahne-i eyyâma o dâhî-i mehîb. (s.440)*

Sanatı bir bütün olarak gören Âkif, bizim gibi sanata düşkün toplumlarda bilinçli sanatçıların daha etkili olabileceğine inanır. Bizde sanatçı sayısının olması gerekenden az olmasını geçmişimizle ilgilendiren şair, bizde ilim ve sanat adamlarının yetişmesini ise, bu gruba gereken değeri vermememizle izah eder:

*Garb heykel diyor nâmına ehl-i hünerin,
Sökeriz bizse mezar-tâşını bî-çârelerin.
Fuzalâ Garp'te binlerle sayılmakta iken,
Kadr ü kıymetleri âsûdedir eksilmekten;
Bizde yüzyılda bir âdem yetişirken, o bile,
Hiç mazhar olamaz zerre kadar tebcîle. (s.535)*

V. Safahat'ta Sanata Ait Unsurlar

V a. Mimari: *Safahat'ta* daha çok dinî mimari ön plâna çıkarılır. Mimariyi bir mâbetten hareketle anlatmaya çalışan şair, dinin geliştirdiği medeniyete örnek olarak mimarîyi gösterir. Böyle bir mimarinin kubbesi, penceresi ve kapısı din ve din etrafında şekillenen düşünce sistemleri etrafında anlatılmaya çalışılır:

*Yatarken yerde ilhâdiyle haşır olmuş sefil efkâr,
Yarıp edvârı yükselmiş bu müthiş heykel-i ikrâr.
Siyeh-reng-i dalâlet bir bulut şeklinde mâzîler,
Civârından kaçır, bulmaksızın bir lâhza istikrar;*

...

Bu bir ma'bed değil, Ma'bud'a yükselmiş ibâdetdir;

Bu bir manzar değil, dâdâra vâsıl mevkib-i enzâr. (s.5-6)

İkinci Safahat'a ismini veren Süleymaniye Kürsüsü isimli eserinin başında Süleymaniye Camisini önce mimari özellikleri ile tanıtır. Bu eser, dış görünüşüyle ilmin ve îmanın sembolüdür. Onu seyretmek bedii zevklerimiz için tatmin olması için yeterlidir. O semavî yuva asırlarca karanlıklara ışık saçmıştır. Süleymaniye Camisi medrese ile iç içedir. Bu yüzden ilmin sembolüdür. Dinî mimariyi, insanın uhrevî tarafını zenginleştiren bir unsur olduğunu vurgulayan Âkif, bu kutsal mâbetlerin sadece ibâdet yapılan yerler olmadığını, insanın kendini ve kâinatı tanımasını da sağladığını söyler:

*Sanki Mevlâ, mütefekkir, kocaman bir beyni,
Açıvermiş bize, göstermek için her yerini.
Görüyor şimdi nazar girdi mi derhal içeri:
Aynı eb'ad ile tesbât edilen kubbeleri.
Avlunun sâha-ı uryânuna bin sâye-i nûr
Döşeyen bunca kemerlerle sütunlarda, vakûr
Bir tenâzur yoruyor görmek için irkileni.
Yalnız iç kapının üstüne yükseltileni,
-Mutlaka medhali göstermek için olmalı ki-
Bir siyâk üzre atılmış, sıralanmış öteki
Kubbelerden daha yüksek, daha vâsi' duruyor. (s.158-159)*

Süleymaniye Camisi'nde kolektif bir ruh bulan şair, bu düşüncesini veciz bir şekilde ifade eder:

*Karşıdan gördüğümüz heykel-i nûrânûrun
Göreceksin o harîmin ebedî zillinde,
San'atın ruhunu seyyâl bulut şeklinde (s.157)*

Ancak bugün bu güzel mabetlerin yapılış amacına uygun olarak değerlendirilmemesinden rahatsız olan Âkif bu eserlerin gayesine uygun bir şekilde kullanmasını bilen insanla güzel olacağı kanaatindedir. Bu kutsal mabetlerin dışında, estetiği olan bir mimariden bahsetmemiz mümkün değildir. *Berlin Hatıraları* isimli eserinde Alman mimarîsinin insanın hayatını nasıl kolaylaştırdığını gören Âkif, bizde böyle bir mimarinin olmayışını diğer sahalardaki başarısızlığımıza bağlar. Çünkü ona göre sanat, diğer unsurlarla ahenkli bir bütün meydana getirdiği zaman amacına ulaşır. Bizde durum çok farklıdır:

Zamane şi'rine benzer zemin-i tertîbi:

Zalâm içinde mebâdîsi, müntehâsı gibi. (s.332)

Âkif sanatı önce maddî tarafıyla ele alır. Alman sanatı bunun iyi bir örneğidir. Maddî problemi olmayan sanat, insana da hayata da daha iyi hizmet edebilir. Bu yüzden diğer sanatlarımız neyse mimarimiz de odur. Dinî hayatımızı kolaylaştırmak maksadıyla muhteşem dönemlerde yapılmış, muhteşem eserlerden başka bugünün ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir mimariden söz etmek mümkün değildir.

V b. Musiki: *Safahat*'ta görülen sanata ait unsurlardan ikincisi musikidir. Tıpkı mimaride olduğu gibi, musikide de bir kolektif taraf arayan Âkif, Allah'ın nûrunun ve sırlarının musikinin her nağmesine ve her zerresine intikal ettiği düşüncesindedir.

Bu düşüncesini şu şekilde dile getirir:

Her zerrede âheng-i celâlin duyulurken

Her nağmede binlerce lisan nâtik olurken,

Cilvendeki esrâr nasıl kalmada muzlim?

Ey nûr-i ulûhiyyetinin zılli avalim! (s.23)

Âkif'in klâsik musikiyi çok sevdiğini, hatta ney üflediğini biliyoruz. Güfteleri çok ağır olan şarkıları bile hafızasında saklayan Âkif'in birçok ilahiyi ezbere bildiğini, "Mevlit Mesnevîsi"ni çok sevdiğini,⁶ güzel sesle

⁶ Bir sabah ezanında sesini işitip sonradan dost olduğu Edirne Selimiye Camisi Müezzini Bursalı Hafız Emin'e Mevlitlerde okusun diye "Naat"ler yazdığını, hatta Peygambere hürmetinden "maktâ" beyitlerini koymadığını, hakkıyla anlatamadığını düşünerek her Mevlitten sonra yazdığı şiirlerini yırttığını, dostu Mithat Cemal Kuntay'dan öğreniyoruz. (Kuntay 1997: 224-227)

okunan Kur'ân dinlemekten hoşlandığını ona yakın olanlardan öğreniyoruz.⁷ Buna rağmen Âkif, Türk musikisinin bir yes ve hüznün musikisi olduğu kanaatindedir:

*Meğer, bu heybetin altında kıvrılırken ben,
Kopar kopar da gidermiş o lîme lîme diyar!
Dönünce arkama, baktım: ne yer durur, ne de yâr
Yabancı ellere geçmiş, birer birer, hepsi;
Kalan şu kubbede, hâsir bir ümmetin ye'si!
-O ye'si inletiyordun, değil mi, ûduna sen?
-Değil ki ûdu, bütün kâinatı inletsen,
Figana söyletebilmek bir ıztırabı, hayal!
Diyordu şairi Hind'in o feylesof İkbâl:
“Heyecana verdi gönülleri,
Heyecanlı sesleri gönlümün;
Ben o nağmeden müteheyyicim:
Ki yok ihtimali terennümün.”
Benim de kalb-i harâbımda duyduğum hicran,
Henüz duyulmadı mızrabımda lisânından. (s.514)*

Yukarıya bir bölümünü aldığımız *Sanatkâr* isimli şiirinde Klâsik Türk musikisini ûd ile sembolleştiren Âkif, bu çalgıyı viyolonsel ile karşılaştırarak, ûdün sesinin Türk insanının hissiyatını yansıttığını ifade eder.⁸ Diğer sanat kollarında olduğu gibi, musikide de sosyal bir faydanın peşine düşer. Âkif zaman zaman musikiyi devri yansıtan bir unsur olarak görür ve mimarî ile mukayese eder: “*Hafız Kemal'in sesinde Sultan*

⁷ Şerif Muhyittin'e gönderdiği 15 Kânunusani 340 (1924) tarihli mektubunda musikiye olan aşinalığını anlıyoruz: “Geçen geceki musiki âlemine bayıldım. Yalnız Hafız Kemali bilemedim. Bizim vedâ gecesi gelip Mevlit okuyan Hafız Kemal mi, yoksa başkası mı? Ben Mısır'da bu gibi âlemlerden mahrumum. Yalnız, arastrı, hafızları dinliyorum. ...İnşallah İstanbul'a avdetimde yeni birikmiş nefis âsârımızı dinleyeceğim ve onları dinlemedikçe “Âsım”ın alt tarafını okumayacağım.” (Ersoy 1977: LXI)

⁸ Âkif'in Şerif Muhyittin'in Çamlıca'daki köşküne ney ziyafetleri için sık sık uğradığını hatta Neyzen Tevfik'ten ney dersleri aldığını, bu işi yaparken çok zorlandığını dostlarına yazdığı mektuplarından ve dostu Mithat Cemal Kuntay'dan öğreniyoruz. (Kuntay 1997: 228-237)

Süleyman devri var; bu seste kubbeler, sütunlar yükseliyor.” (Kuntay 1997: 231)

V c. Resim: Âkif’in *Safahat*’ında görülen sanata ait unsurlardan biri de resimdir. Manzum bir hikâye olan *Mahalle Kahvesi* isimli şiirde tasvir edilen mahalle kahvesinin duvarlarındaki resimler sanatkâra geçmişle ilgili birçok şey düşündürür:

*Duvarda türlü resimler: alındı Çamlıbeli,
Arab Üzengi’ye çalmış Şah İsmail gürzü;
Ağaçta bağlı duran kızda işte şimdi gözü.
Firaklıdır Kerem’in “Of!” der demez yanışı,
Fakat şu “Âh min-el-aşk” a kim durur karşı?
Gelince Ezrakabânû denen acûze kadın,
Külüngü düşmüş elinden zavallı Ferhâd’ın!
Görür de böyle Rûfât’yi: elde kamçı yılan,
Bakındı bak Hacı Bektaş’a: Deh demiş duvara!
Resim bitince gelir şüphesiz ki beyte sıra
Birer birer oku mümkünse, sonra mânâ ver...
Hayır, hülâsası kâfi, yekânü ömre sürer:
Bedâheten kusulan herze-pâreler ki düşün,
Epey zaman daha lâzımdı herze olmak için! (s.121)*

Yukarıdaki mısralar Doğu kültüründe inançların, kahramanlıkların, aşkların sembolleştiği resimlerle o resimlerin altına yazılan şiirleri kastediyor. Âkif Böyle bir yaklaşımı doğru bulmuyor. Onları resimle sembolleştirmek ve kalıplarla ifade etmek şaire çok cansız geliyor.⁹ Ayrıca

⁹ Âkif şiirlerinde de resimden istifade etmiştir. Ancak onun tabiatı algılayışı diğer sanatkârlardan farklıdır: Ömer Rıza Doğrul bu konuda şu önemli tespiti yapar: “Eşyaya görerek bakar: şekilleri, renkleri, gözündeki hafıza ile görür ve gördüğü eşyanın çehresini tek çizgi, tek renk halinde yakalayıp gösterir. Resim yaparken “kısa” olmayı bilir. Âkif resimde hâkim çizgiyi yakalayan ressamdır. Rûh vak’aları bile Âkif’te resimdir.” (Ersoy 1977: XXVII); Mithat Cemal Kuntay’ın değerlendirmeleri de bu yoldadır. Kelimelerle resim yaparken “kısa” olmayı bildiğini, renkleri “damla” gibi kullandığını söyler. Bu yüzden tabiat manzaralarının ötesinde ruh vakalarını da şiirin imkânları içerisinde resimleştirir: “Tasvirde şahsileşen bir kudreti var. “Âsım” ismindeki altıncı *Safahat*’ta Türk edebiyatına resimler, heykeller verdi; işaret kadar küçük kelimelerle resimler, karar mermerleriyle heykeller. Âkif, altıncı *Safahat*’taki pehlivan tasviriyle sanatta insan vücudunu bulandır; ondan evvel çıplak vücudu kimse yazmadı. Ve o, Rilke’nin dediği adamdır: “Surface’i buldu; muhtelif renk ifadelerini taşıyan insan vücudundaki Surface’i

birçok şiirinde resim öğelerine yer verdiğini, özellikle mekân ve olay tasvirlerinde abartılı bir dil kullanarak birbirini takip eden resim kareleri oluşturduğunu görmekteyiz:

*Çok mu yüzdük, bilemem, toprağı bulduk neyse;
Fenerim başladı etrâfını tektük hisse.
Vâkiâ ben de yoruldum, o fakat pek yorgun...
Bakıyordum daha mahmurluğu üstünde onun:
Kâh olur, kör gibi çarpar sıvasız bir duvara;
Kâh olur, mürde şuaâtı düşer bir mezara;
Kâh bir sakfı çökük hânenin altında koşar;
Kâh bir ma'bed-i fersûdenin üstünden aşar; (s.67)*

*Bizim mahalle de İstanbul'un kenârı demek:
Sokaklarında gezilmez ki yüzme bilmeyerek!*

...

*Elimde bir koca değnek, onunla yoklayarak,
Önüm adaysa basıp, yok, denizse atlayarak,
-Ayakta durmaya elbirliğiyle gayret eden,
Lisân-ı hâl ile amma rükûa niyyet eden-
O sâlhûrde, harab evlerin saçaklarına,
Sığınmış öyle giderken, hemen ayaklarına
Delîlimin koca bir şey takıldı... Baktım ki:
Genişçe bir küfe yatmakta, hem epey eski (s.25)*

*Yerin altında cehennem gibi binlerce lâğam,
Atılan her lâğımın yaktığı: yüzlerce adam.
Ölüm indirmede gökler, ölü püskürtmede yer
O ne müthiş tipidir: savrulur enkaaz-ı beşer...
Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak,
Boşanır sırtlara, vâdîlere, sağnak sağnak. (s.425-426)*

..." Başka şairler gibi çehrede durmadı; vücudu aradı; hayatın yüzden daha çok olduğu vücudu!.. Altıncı Safahat'ta "Âsım"ı güreştirirken, Âkif insan vücudundaki "nâmütenâhi"yi tadan, kavrayan ve imkânın son çizgileriyle gösteren ilk Türk şairidir. Bu tasvirin karşısında duyduğum hayret, senelerden beri her gün yenidir." (Ersoy 1977: 345-346)

VI. Sonuç

Safahat'ta yer alan sanat, sanatçı, sanat eseri, bizdeki güzel sanatların durumu, sanat-ilim, sanat-din, sanat eğitim ilişkisi konularındaki değerlendirmelerden sonra, tespitlerimizi şu ana başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Asırların ihmali milletimizi böyle hissiz bırakmıştır. Bu durum “melez” ve “piç” bir sanatı benimsememize sebep olmuştur. Bu taklitten kurtulmamız için sanatımızı millî zevk ve çizgilerle bezememiz gerekmektedir.

- Geçmişten günümüze ne sanat adına ne de sanatkâr adına millî bir miras bırakılmamıştır. Sanatta her şeyden önce millî bir kimlik ve kolektif bir ruh olmalıdır. Bunu kısmen Osmanlı mimarisi başarmıştır.

- Sanatın sadece eğlence tarafının peşine koşmak yanlıştır. Bizde özellikle görsel sanatlar bu şekilde değerlendirilmiştir. Millî çizgisi belli olmayan sanatlar güç kimdeyse ona hizmet eder. Oysa her dönemde bize hizmet edecek sanata ve sanatkâra şiddetle ihtiyacımız vardır.

- Amaçsız bir sanat ve estetik olamaz. Sanatın mutlaka gayesi olmalıdır. Böyle bir sanat anlayışına, toplumumuzun her zamankinden fazla ihtiyacı vardır.

- İnsanımıza faydası olmayan bu sanat anlayışını değiştirmeliyiz. Bunun ilk şartı eğitimidir. Bunun için iyi eğitilmiş sanat adamlarına ihtiyaç vardır.

- Bir milletin gerçek manada kalkınması için, din adamlarıyla birlikte, ilim ve sanat adamlarına da önemli görevler düşmektedir. Çünkü milletimizin gerçek kurtuluşu, içinde kolektif bir ruh ve insanî bir gaye bulunan sanat vasıtasıyla olacaktır.

Kaynaklar

- Abdulkadirođlu, Abdülkerim-Nuran. (1990), *Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Aktaş, Şerif. (1996) "Millî Romantik Duyuş Tarzı ve Türk Edebiyatı-II", *Türkiye Günlüğü*, S.39, Mart-Nisan.
- Ersoy, Mehmet Âkif. (1990) *Safahat* –Edisyon Kritik- (Yayına Hazırlayan: M. Ertuđrul Düздаđ), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ersoy, Mehmet Akif. (1977) *Safahat*, (Yayına Hazırlayan: Ömer Rıza Doğrul), İnkılâp ve Aka Basımevi, İstanbul.
- Filizok, Rıza. (1986) "Mehmet Âkif'in Batı Medeniyetine Bakış Tarzı", *Ölümünün Ellinci Yılında Mehmet Âkif*, Marmara Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Kuntay, Mithat Cemal.(1997) "Bir Ezan", *Mehmet Âkif*, Timaş Yayınları, İstanbul.
- Öztuna, Yılmaz. (1990), *Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi II*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yetiş, Kâzım. (1992) *Mehmet Âkif'in Sanat ve Edebiyat Hayatından Çizgiler*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.